

Kazimierz Pierzchała

**Europejskie standardy postępowania
w sprawach objętych probacją.
Synteza problemu w oparciu o materiały
z Konferencji Senackiej
(Popowo, 27–28 października 2008 r.)**

Wprowadzenie

Zagadnienie przestępczości dotyczy każdego człowieka; ma wymiar zarówno jednostkowy, jak i społeczny. Czyn przestępczy dotyka nie tylko sprawcę, jego rodzinę, instytucje sprawujące kontrolę społeczną i inne placówki zajmujące się zapobieganiem i zwalczaniem przestępczości, lecz także każdego z nas, ponieważ wzbudza powszechny niepokój i lęk¹, zagraża poczuciu bezpieczeństwa i tym samym godzi w najwyższą daną nam wartość – życie². Brutalizacja życia społecznego, wzrost przestępczości, towarzyszący tym zjawiskom syndrom zagrożenia i zaniku poczucia bezpieczeństwa, stanowią moralny nakaz obligujący do podejmowania radykalnych działań, zmierzających do eliminowania, a przynajmniej ograniczania niepożądanych zjawisk. Tego typu czynności i ich powodzenie zależą od wielu czynników, wśród których za znaczący warunek efektywności w zapobiega-

---

¹ A. Siemaszko, Kogo biją, komu kradną. Przestępczość nie rejestrowana w Polsce i na świecie, Oficyna Naukowa, Warszawa 2001, s. 104–121. Zob. też: K. Czekaj, Społeczna konstrukcja przestępstwa i przestępczości, (w:) K. Czekaj, K. Gorlach, M. Leśniak, Labirynty współczesnego społeczeństwa. Kluczowe problemy społeczne w kształceniu pracowników socjalnych, Wydawnictwo „Śląsk”, Katowice 1998, s. 159; A. Goszczyński, P. Pytlakowski, Znikoma szkodliwość czynów – paragraf, który chroni przestępców. Raport: Zero pobłażania, Polityka 2003, nr 5; A. Misiek, Zagrożenie przestępczością a poczucie bezpieczeństwa w środowisku lokalnym, (w:) W. Wiczowski (red.), Bezpieczeństwo człowieka w środowisku lokalnym, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Olsztyn 1999; E. Moczuk, Postrzeganie bezpieczeństwa publicznego w środowisku lokalnym. Raport z badań sondażowych, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2003, s. 25–31; P. Stępnia, Praca i pracownicy socjalni w przeciwdziałaniu przestępczości. Propozycje modelowe, (w:) Służba więzienna wobec problemów resocjalizacji penitencjarnej, W. Ambrozik, P. Stępnia (red.), Wydawnictwo „Wolumin”, Poznań–Warszawa–Kalisz 2004, s. 53.

² A. Bałandynowicz, Probacja. System sprawiedliwego karania, Wydawnictwo „Kodeks”, Warszawa 2002, s. 7.

niu i zwalczaniu przestępczości uznaje się postawę³ (stanowisko, opinię, postreganie) przyjmowaną wobec tego problemu przez osoby pracujące np. ze zdemoralizowaną młodzieżą lub z osadzonymi w zakładzie penitencjarnym⁴.

Conférence Permanente Européenne de la Probation (CEP)

Europejska Organizacja do spraw Probacji⁵ jest organizacją bardzo aktywną. Jej sekretarzem generalnym jest Leo Tigges. W tej chwili organizacja ma za sobą już ponad 30 lat działalności, liczy około pięćdziesięciu członków z całej Europy. Są to głównie organizacje probacji publicznej, ale również fundacje i stowarzyszenia mające za cel świadczenie usług probacyjnych. Przedmiotowa organizacja rozszerza działania na uniwersytety, ponieważ prowadzi szerokie (i bardzo ważne) badania na temat wyników probacji. Coroczne konferencje zawsze przyciągają bardzo zróżnicowanych słuchaczy. Organizacja ta ma również do dyspozycji pracowników naukowych, kuratorów, specjalistów zajmujących się polityką probacyjną, kierowników więzień i zakładów penitencjarnych, a także adwokatów, sędziów i przedstawicieli ministerstw⁶.

CEP przedstawia pewną wizję, która obejmuje trzy kwestie. Po pierwsze, wychodzi z założenia, że przestępczość występuje w społecznościach i dlatego w społecznościach właśnie muszą być rozwiązywane problemy jej dotyczące. Druga sprawa to kwestia praw człowieka i po trzeciej, wydawanie efektywnych wyroków. Praca nad zapewnieniem ochrony członkom społe-

³ Przyjmuję za Tadeuszem Mądrzyckim rozumienie pojęcia „postawa” jako „względnie trwałej struktury (lub dyspozycji do pojawienia się takiej struktury) procesów poznawczych, emocjonalnych i tendencji do zachowań, w której wyraża się określony stosunek wobec danego przedmiotu”. Zob. T. Mądrzycki, *Psychologiczne prawidłowości kształtowania się postaw*, PZWS, Warszawa 1970, s. 15.

⁴ A. Lewicki, *Psychologia kliniczna*, PWN, Warszawa 1972, s. 434–435; Zob. też J. Kwieciński, *Relacje wzajemnych postaw funkcjonariuszy działu penitencjarnego i działu ochrony na przykładzie zakładu typu zamkniętego*. Doniesienie z badań, (w:) J. Szalański (red.), *Wina – kara – nadzieja – przemiana*. Materiały I Krajowego Sympozjum Penitencjarnego, Kalisz, 25–27 września 1996 r., Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej, Łódź 1998, s. 231–232.

⁵ Europejska Organizacja do spraw Probacji (The European Organisation for Probation – CEP) ma na celu promowanie integracji społecznej przestępców poprzez sankcje i środki wspólnotowe, takie jak: probacja, praca społeczna, mediacja i postępowanie pojednawcze. Organizacja jest zaangażowana w doskonalenie profilu probacji i poprawę profesjonalizmu w tej dziedzinie na poziomie krajowym i europejskim; <http://www.cep-probation.org/> (dostęp w dniu 15 października 2011 r.).

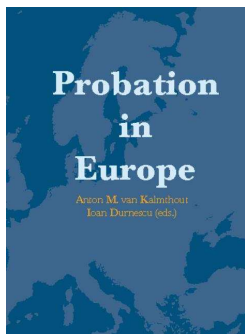
⁶ Senat Rzeczypospolitej Polskiej, *Polski system probacji, stan i kierunki rozwoju w kontekście standardów europejskich*, Materiały z konferencji zorganizowanej przez Komisję Praw Człowieka i Praworządności 27–28 października 2008 r.; Kancelaria Senatu 2010; <http://kurator.webd.pl/wp-content/uploads/2010/06/senat-rp-polski-system-probacji-stand-i-kierunki-rozwoju-2008.pdf> (dostęp w dniu 15 października 2011 r.), s. 249–274.

czeństwa i jednocześnie przedstawianie opcji, które są ostre, ale logiczne, uczciwe, oparte na dobrych zasadach i dobrych dowodach. Taka wizja to pierwszy krok, który należy wykonać wszędzie: w miastach, miasteczkach i w społecznościach. CEP wierzy w swoich ludzi, w wykonawców polityki probacyjnej, badaczy i praktyków, którzy urzeczywistniają tę wizję. Jest przekonany, iż każdy kraj musi taką wizję przełożyć na swoje własne warunki i starać się dostosowywać do własnego społeczeństwa.

W jaki sposób CEP może pomóc? Pomaga przede wszystkim poprzez program działalności, przez organizowanie konferencji, warsztatów, seminariów. Kolejną sprawą jest wymiana idei, wymiana koncepcji poprzez biuletyny, raporty, sprawozdania, strony internetowe. Bardzo ważny jest fakt, iż organizacja dostarcza ekspertów od spraw probacyjnych do krajów Unii Europejskiej, a także bardzo ściśle współpracuje z Komisją Europejską i z Radą Europy. Organizacja ta istnieje głównie po to, aby pomagać, aby wymieniać doświadczenia i w konsekwencji umożliwiać uczenie się od siebie nawzajem.

CEP promuje wszech europejską współpracę w zakresie rozwoju i realizacji sankcji i środków alternatywnych. Członkowie zobowiązują się do realizacji tych celów, poprawy ochrony społeczeństwa i społeczności oraz zwiększenia zaangażowania społeczności w zmniejszanie przestępczości we wszystkich krajach Europy, opierając się na prawach człowieka poprzez odpowiednio ukierunkowaną na ten cel politykę, najlepsze wykorzystanie środków publicznych oraz najlepszą praktykę⁷.

Probacja w Europie

Jak działa probacja w Europie? Jak się rozwija, jakie są podobieństwa i różnice w różnych krajach? Gwoli lepszego zobrazowania tematu wykorzystam nowe wydanie książki *Probacja w Europie*⁸, w której znajduje się opis systemów probacyjnych w 32 krajach. Takie przedstawienie problemu jest bardzo ważne, pokazuje ono wiele cennych obserwacji, pozwala porównać zmiany, jakie zostały przedstawione w ostatnim wydaniu tej książki.

„W dzisiejszych czasach probacja w Europie i na świecie staje się jednym z najważniejszych kierunków i zadań w zakresie polityki karnej poszczególnych państw i organizacji międzynarodowych. Probacja staje się realną alternatywą dla stosowania wobec

---

⁷ Senat Rzeczypospolitej Polskiej, *Polski system...*, *op. cit.*, s. 251.

⁸ A. K a l m t h o u t, *Probation in Europe*, Publisher: WLP 2009.

sprawców przestępstw kar izolacyjnych – kosztownych i nie zawsze skutecznych. Probacja jest nadto miernikiem postępu cywilizacyjnego, który odchodząc od średniowiecznych kar cielesnych, tortur, kary śmierci i surowych kar bezwzględnego pozbawienia wolności, zmierza w kierunku kar i środków karnych wykonywanych w warunkach wolnościowych, które to warunki sprzyjają rzeczywistej resocjalizacji sprawcy przestępstwa. Sposób postępowania ze sprawcami przestępstw przez poszczególne państwa, zwłaszcza jeżeli chodzi o przestępstwa lżejszego rodzaju, jest dzisiaj wyznacznikiem ich poziomu cywilizacyjnego⁹.

Cytowana wyżej publikacja prezentuje opinię, iż probacja w tej chwili odgrywa aktywną rolę w większej liczbie krajów niż przedtem. Po pierwsze, w coraz większej liczbie krajów probacja jest dobrze zorganizowana i zajmuje się wieloma sprawami. Po drugie, pomiędzy działalnością różnych służb probacyjnych obserwuje się coraz więcej podobieństw. Można tu wyodrębnić pięć głównych zadań:

- dostarczenie władzom sądowym wysokiej jakości informacji przed wyrokiem,
- dostarczenie oceny pomocnej władzom sądowym w wydawaniu wyroków i w innych decyzjach,
- egzekwowanie sankcji i nadzór nad przestępcami,
- opracowanie, organizacja i nadzór sankcji środków alternatywnych oraz zapewnienie, że są efektywnie realizowane,
- zapewnienie praktycznej, finansowej, socjalnej i psychologicznej pomocy, opieki i pracy socjalnej nad przestępcami w czasie ich kontaktów z systemem karnym; dotyczy to całego systemu mediacji, kontaktów z przestępcą.

Po trzecie, w wielu krajach działające służby probacyjne są częścią ogólnej polityki oceny ryzyka i ochrony społeczeństwa. Doprowadziło to do powstania nowego rodzaju opracowywanych obecnie sprawozdań, koncentrujących się głównie na ryzyku recydywy i na podstawie techniki oceny ryzyka. W Polsce sytuacja nie jest jeszcze tak dobra: ocena ryzyka nie jest praktykowana na co dzień ani też służby probacyjne nie są zaangażowane w doradzanie sądom, w jakich sprawach sprawozdania czy raporty probacyjne mogą być użyteczne i efektywne. Uważa się to za bardzo ważną sprawę, ale zawsze dośkwiera brak środków, brak zasobów i niedostateczna liczba kuratorów. A przecież służby probacyjne mogą odegrać ważną rolę jako organy doradcze dla prokuratury i dla sądów.

Po czwarte, szczególnie wyroki w zawieszeniu, zawieszenie oskarżenia, prace społeczne i mediacja wydają się coraz częściej stosowane w praktyce. Kraje europejskie przesuują się w kierunku systemu sprawiedliwości na-

---

⁹ Słowo wstępne, Probacja 2009, nr 1, s. 8.

prawczej, ukierunkowania na sprawy społeczności i na rolę społeczności w egzekwowaniu wyroku sądowego, co zapobiegałoby całkowitemu wykluczeniu sprawcy ze społeczeństwa. Ten nacisk na inkluzję sprawcy, a nie jego ekskluzję ze społeczeństwa, zakłada zaangażowanie społeczności, a szczególnie społeczności lokalnych (głównie wprowadzenie tej nowej kategorii sankcji, która zwiększyła społeczny profil probacji i jednocześnie uczyniła z probacji „ważnego gracza” na forum sprawiedliwości i orzecznictwa karnego).

Sprawiedliwość naprawcza to pewna „filozofia życia”¹⁰, która karanie zastępuje pojednaniem, zemstę na sprawcach – pomocą dla ofiar, alienację i nieczułość – wspólnotą i zjednoczeniem, negatywizm i destrukcję – naprawą, przebaczeniem i łaską. Można stwierdzić, iż jest to proces, w którym uczestnicy, korzystając z szansy, jaka przed nimi stoi, biorą na siebie ryzyko samodzielnego rozwiązania problemów wynikających z przestępstwa, zmierzając do zadośćuczynienia i przebaczenia. Na dalszy plan zostaje odsunięte państwo, a pierwszoplanowa rola zostaje przywrócona ofierze (pokrzywdzonemu) oraz przestępcy (sprawcy). System sprawiedliwości naprawczej jest nakierowany przede wszystkim na pokrzywdzonego – na naprawienie szkód, jakie poniósł w wyniku przestępstwa. Chodzi tu o wszelkie szkody – nie tylko materialne, lecz także moralne, psychiczne. Pokrzywdzony jest ustawiony w centrum procesu, który jest nastawiony na przywrócenie – w miarę możliwości – stanu sprzed popełnienia przestępstwa. Osoba po-

---

¹⁰ Za prekursorów tego kierunku uważa się H. Zehra, J. Consedine'a, M. Wrighta. Inni autorzy to m.in. J. Braithwaite, M. Umbrait, D. van Ness, K. Strong. W Polsce problematyką sprawiedliwości naprawczej zajmują się między innymi M. Płatek czy W. Zalewski. W kraju idee sprawiedliwości naprawczej propagują m.in. Polskie Centrum Mediacji wydające czasopismo „Mediator”, Fundacja Batorego, Polskie Stowarzyszenie Edukacji Prawnej (a także w przeszłości Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich – w okresie sprawowania urzędu Ombudsmana przez A. Zolla). Zob.: H. Zehr, *Changing Lenses: A New Focus for Crime and Justice*, Scotdale 1990; J. Consedine, *Restorative Justice: Healing the Effects of Crime*, Lyttelton 1995; tegoż, *Sprawiedliwość naprawcza. Przywrócenie ładu społecznego*, Warszawa 2004; *Sprawiedliwsza sprawiedliwość. Rozmowa z Jimem Consedine'em*, (w:) W. Osiatyński, *O zbrodniach i karach*, Poznań 2003, s. 159–177; M. Wright, *Przywracając szacunek sprawiedliwości*, Warszawa 2005; J. Braithwaite, *Restorative Justice and Responsive Regulation*, Oxford–New York 2002; M. Umbrait, *Victim meets offender. The Impact of Restorative Justice and mediation*, Moseny 1994; D. van Ness, K. Strong, *Restoring Justice*, Cincinnati 1997; A. von Hirsch, J. Roberts, A. E. Bottoms, K. Roach, M. Schiff (red.), *Restorative Justice & Criminal Justice. Competing or Reconcilable Paradigms?*, Oxford–Portland 2003, wraz z cytowaną tam literaturą; M. Płatek, M. Fajst (red.), *Sprawiedliwość naprawcza. Idea. Teoria. Praktyka*, Warszawa 2005; W. Zalewski, *Sprawiedliwość naprawcza. Początek ewolucji polskiego prawa karnego?*, Gdańsk 2006; tegoż, *Naprawienie szkody w polskim prawie karnym a postulat *restorative justice**, (w:) S. Waltoś, B. Nita, P. Trzaska, M. Żurek (red.), *Księga pamiątkowa ku czci prof. Z. Gostyńskiego*, Kantor Wydawniczy Zakamycze, Kraków 2002; tegoż, *Nauka niemiecka o idei kompensacji w prawie karnym – wybrane zagadnienia*, *Studia Prawnicze* 2002, nr 2.

krzywdzona ma możliwość powiedzenia sprawcy, jaki wpływ wywarło na nią oraz jej najbliższych to zdarzenie, czego oczekuje od sprawcy. Ma też możliwość zobaczenia sprawcy, porozmawiania z nim (w bezpiecznej atmosferze, stworzonej przez osobę prowadzącą proces), a nawet przebaczenia. Przebaczenie nie jest czymś, co ofiara robi dla przestępcy. Jest to proces odrzucania przez pokrzywdzonego wściekłości i bólu z powodu niesprawiedliwości, by móc prowadzić życie wolne od władzy gwałtu przestępczego. Przebaczenie jest czymś, co pokrzywdzeni robią sami dla siebie, a nie dla sprawcy. W procesie sprawiedliwości naprawczej pokrzywdzony ma możliwość opowiedzenia o swoim bólu i cierpieniu. Nie jest tylko dodatkiem, osobowym źródłem dowodowym. Może stawiać żądania w stosunku do sprawcy, sam decyduje, czy przyjmie jego przeprosiny i sposób zadośćuczynienia za doznane krzywdy. Z oczekiwaniami pokrzywdzonego skorelowane są obowiązki sprawcy. Bierze on odpowiedzialność za swoje postępowanie, wyraża skruchę, przeprasza ofiarę. Jest to warunek, aby mogło dojść do procesu sprawiedliwości naprawczej. Prawdziwa odpowiedzialność oznacza, że jeśli ktoś popełnił przestępstwo, to musi zrozumieć, że postąpił nagannie, i odpowiedzieć za swoje czyny. Wzięcie na siebie odpowiedzialności i staniecie twarzą w twarz z ofiarą jest niezwykle trudne i nie każdy sprawca się na to decyduje. Proces ten jest bowiem dobrowolny – zarówno dla ofiary, jak i dla sprawcy¹¹.

Nie chodzi o to, by system sprawiedliwości naprawczej w pełni zastąpił tzw. system tradycyjny. Występuje obok – jest wobec niego komplementarny i subsydiarny. Ugoda czy porozumienie, osiągnięte przy użyciu metod sprawiedliwości naprawczej, podlegają ocenie sądu. Decyduje on, w jaki sposób te czynniki zostaną uwzględnione przy wydaniu orzeczenia.

W wielu krajach wprowadzono formalne lub mniej formalne sposoby zmniejszenia nacisku na przeładowane więzienia i obciążone sądy, żeby jednocześnie unikać stałej stygmatyzacji przestępców. Próby minimalizacji szkodliwych efektów wyroków sądowych i zmniejszenia rzeczywistego czasu spędzanego w więzieniu doprowadziły do wypracowania szerokiego wachlarza środków i alternatywnych metod, często stosowanych przez służby probacyjne.

Dla przykładu: w Holandii istnieje dobrze działający system programów probacyjnych. Sześć miesięcy przed zakończeniem wyroku sądowego sprawca wciąż jest osadzony w więzieniu, ale znajduje się poza celą, na zewnątrz, i jest tam zobowiązany do pracy. Bardzo często poddaje się go nadzorowi elektronicznemu. Dzieje się to pod kuratelą służb probacyjnych.

---

¹¹ F. Ciepły, *Sprawiedliwość naprawcza wobec przestępstwa*, (w:) A. Gretkowski, D. Karbarz (red.), *Mediacja w teorii i praktyce*, Stalowa Wola 2009, s. 189–200.

Kolejną formą probacji, stosowaną również w innych krajach, jest warunkowe zwolnienie po dwóch trzecich wyroku, pod nadzorem służb probacyjnych, czyli pod nadzorem kuratora.

W większości krajów elektroniczny monitoring został wprowadzony jako sankcja albo jako warunek dołączony do warunkowego zwolnienia, ale nie zawsze jest to realizowane przez służby probacyjne. W tym względzie występują różnorodne praktyki stosowane w różnych krajach. Większość deklaracji misji odzwierciedla tradycyjny etos probacji, ażeby chronić społeczeństwo poprzez efektywne egzekwowanie środków alternatywnych i sankcji.

Następne zadania: opieka nad przestępcami i udzielana im pomoc są w dalszym ciągu najważniejszą częścią pracy służb probacyjnych. Zadania te mogą być uznawane za czynnik wiążący całą pracę probacyjną i obejmują cały szereg problemów. Interwencje służb probacyjnych są dostosowane do charakteru problemu (specjalną wagę przykładają się do przestępstw powodowanych nadużyciem narkotyków, przestępstw seksualnych, przestępstw brutalnych) i do rodzaju przestępców – czy są to osoby z zaburzeniami osobowości, narkomani, mniejszości etniczne. Wskazówki, wsparcie i pomoc mogą być udzielone we wszystkich przypadkach postępowania karnego. W większości europejskich krajów istnieją całkiem dobrze rozwinięte systemy probacyjne, chociaż obecny stan tych systemów różni się ze względu na różne poziomy skuteczności i wsparcia społecznego, które jest potrzebne dla utrzymania najwyższego poziomu działania służb probacyjnych. W innych krajach, szczególnie w tych, gdzie probacja została wprowadzona ostatnio, środki są bardziej ograniczone, niektóre mogą realizować tylko podstawowe zadania probacyjne, takie jak na przykład nadzór nad skazanymi przestępcami.

Jądro działalności probacyjnej w Europie: ochrona obywateli oraz praca metodami rehabilitacji i resocjalizacji.

Struktura polskiej służby probacyjnej jest inna niż w pozostałych krajach europejskich. W większości krajów służby probacyjne są bezpośrednio związane z Ministerstwem Sprawiedliwości i ponoszą odpowiedzialność bezpośrednio przed departamentem probacyjnym Ministerstwa Sprawiedliwości. Kierownik szczebla regionalnego jest bezpośrednio odpowiedzialny przed Departamentem Probacji Mini-

sterstwa Sprawiedliwości, a nie przed sądami, jak – zdaje się – wygląda to w obecnym polskim systemie.

Zakres działalności służb probacyjnych w Europie, tak jak w Polsce, ogranicza się jedynie do mniej poważnych i niebrutalnych przestępstw oraz do przestępców popełniających przestępstwo po raz pierwszy.

Niestety brakuje właściwych badań i publikacji na temat efektywności probacji. Cała Europa zwraca na probację dużo pozytywnej uwagi. Na przykład Rada Europy podejmuje badania dotyczące probacji, które z pewnością zaowocują rekomendacjami, zaleceniami lub wytycznymi dla rządów, jeśli chodzi o minimalne wymagania dla systemów probacyjnych i ich działalności. To wszystko spowoduje większą harmonizację systemów probacyjnych,

a także ich procedur. Drugi przykład: Unia Europejska finalizuje ramy dla transferu środków alternatywnych i sankcji probacyjnych przez całą Europę. Trzeci przykład: Rada Europy i Unia Europejska coraz bardziej doceniają wagę opracowania podstawowego zestawu statystyki probacyjnej z definicjami, danymi i jednocześnie z opracowanym systemem zbierania danych. Czwarty przykład: Unia Europejska jest zainteresowana przydzieleniem większej ilości środków na badania i projekty badawcze dotyczące najlepszych

praktyk, jeśli chodzi o probację europejską. CEP utrzymuje bliskie kontakty z instytucjami Unii Europejskiej w celu ustalenia priorytetów w zakresie programów finansujących prowadzonych przez Unię Europejską zgodnie z priorytetami deklarowanymi przez członków organizacji CEP. Przytoczone wyżej przykłady podkreślają coraz większą wagę działalności probacyjnej w dalszym zmniejszaniu liczby i długości wyroków więzienia i jednocześnie zmniejszeniu kosztów pobytu w więzieniu. Wspomniany już Leo Tigges jest zdania, że ten proces może być wzmocniony, jeśli służby probacyjne w całej Europie zechcą ze sobą bliżej współpracować i zharmonizować swoje struktury, zadania i praktykę.

Unia Europejska stawia sobie za cel zapewnienie swobody przepływu osób, towarów, usług i kapitału. Realizacja tego wspólnego zadania spowodowała silną pozycję Unii Europejskiej w konkurencji światowej i spowodowała również wzrost bogactwa krajów członkowskich. Wiemy oczywiście o kryzysie finansowym, który w tej chwili trapi również Europę, i zdajemy sobie sprawę, że czekają nas nieco trudniejsze czasy, ale ciemną stroną tego obrazu jest przede wszystkim to, że przestępczość wzrosła i stała się

zjawiskiem transgranicznym. Wszystkie kraje członkowskie mają w tej chwili bardzo dużo więźniów pochodzących z zagranicy, głównie z innych krajów europejskich, co stwarza problemy dla systemu więziennictwa, jeśli chodzi o zarządzanie i o sposób traktowania więźniów z zagranicy, ale przede

Zasadniczy cel Unii Europejskiej: swoboda przepływu osób, usług i kapitału.

wszystkim w związku ze sprawami związanymi ze zwolnieniem i resocjalizacją takich więźniów.

W tym zakresie nie zrobiono nic lub prawie nic. Jeśli chodzi o więźniów zagranicznych, wymaga to uzgodnionych działań. W związku z tym Unia Europejska przyjęła decyzję ramową na temat transferu skazanych osób

między krajami członkowskimi. Powinna być ona wdrożona do 2011 r. Częścią tego rozporządzenia jest możliwość transferu alternatywnych sankcji i środków probacyjnych między krajami członkowskimi. Na przykład pozwoliłoby to na transfer sankcji wspólnotowej, jak kara pracy, do kraju pochodzenia przestępcy. Zwiększyły się dzięki temu szanse na to, że sprawca, przestępca zagraniczny, nie będzie skazany na karę pozbawienia wolności, karę zamknięcia, do której najczęściej uciekają się w tej chwili sądy. Teraz bardzo często sprawca ma możliwość powrotu do swojego kraju pochodzenia. Przygotowanie takiej decyzji ramowej oraz sankcji i środków było bardzo trudnym procesem, ponieważ krajowe definicje i procedury stosowania sankcji alternatywnych różnią się w różnych krajach znacznie bardziej niż te dotyczące wyroków więzienia.

Śledczy poszukujący dowodów w innym kraju Unii Europejskiej musi polegać na starej, pięćdziesięcioletniej mozaice różnych przepisów. Musi użyć rozmaitych formularzy i procedur, aby te dowody uzyskać. Władze za granicą mogą oddalić taki wniosek albo wyznaczyć swój własny termin. Komisja Europejska przyjęła 24 sierpnia 2010 r. opinię w sprawie propozycji złożonej przez siedem państw członkowskich Unii Europejskiej (Austrię, Belgię, Bułgarię, Estonię, Hiszpanię, Słowenię i Szwecję) dotyczącej europejskiego nakazu dochodzeniowego – systemu ułatwiającego wymiarowi sprawiedliwości uzyskiwanie materiału dowodowego w ponadnarodowym postępowaniu karnym

(lub dochodzeniu). Wniosek ten pozwoliłby władzom na zwrócenie się z prośbą do swoich odpowiedników za granicą o zbadanie, przekazanie i zebranie dowodów. Jeśli na przykład szwedzki śledczy ściga przestępców ukrywających się w Hiszpanii, może poprosić swoich kolegów o przeprowadzenie przeszukania domu. Komisja, publikując tę opinię, miała pełną świadomość faktu, że zastąpienie obowiązującego rozdrobnionego systemu działań śledczych jednolitymi ramami prawnymi jest sprawą o ogromnym znaczeniu. Zwracano również uwagę na potrzebę wprowadzenia jasnych i szczegółowych przepisów, które byłyby w pełni zgodne z Kartą Praw Podstawowych Unii Europejskiej. Środki te objęłyby minimalne normy dotyczące gromadzenia dowodów po to, aby nie było żadnych wątpliwości co do ich dopuszczalności w sądzie, a także wysoki poziom ochrony danych szczególnie chronionych¹².

„Aby podjąć skuteczną walkę z transgraniczną przestępczością, władze krajowe potrzebują jasnych i niebiurokratycznych przepisów umożliwiających współpracę. Śledczy ścigający międzynarodową grupę przestępczą lub kogoś, kto dopuścił się gwałtu w kilku krajach, nie powinien spędzać całego dnia na wypełnianiu licznych formularzy. Musimy jednocześnie zadbać o właściwe zabezpieczenia proceduralne, respektujące podstawowe prawa osób zaangażowanych w dochodzenie, zwłaszcza podejrzanych, którym nie udowodniono winy” – powiedziała Viviane Reding, wiceprzewodnicząca Komisji oraz komisarz Unii Europejskiej ds. Sprawiedliwości. „Przekonanie organów sądowych do wspólnej i pełnej wzajemnego zaufania pracy jest delikatną i niezwykle ważną kwestią. Komisja przedstawiła już propozycje zwiększenia praw osób

podejrzanych w Europie i podniesienia poziomu zaufania do poszczególnych krajowych systemów sądowych. W ramach dalszych działań przeprowadzimy debatę na temat europejskiego nakazu dochodzeniowego. Jesteśmy gotowi pomóc państwom członkowskim w zapewnieniu zgodności ich wniosków z naszą Kartą Praw Podstawowych Unii Europejskiej zarówno na etapie negocjacji, jak i w praktycznym stosowaniu niniejszego instrumentu Unii Europejskiej¹³.

¹² W przypadku przestępczości transgranicznej Komisja przedstawia opinię na temat propozycji państw członkowskich dotyczącej przekazywania materiału dowodowego, Europa – Press releases Rapid z dnia 24 sierpnia 2010 r., <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/10/1067&format=HTML&aged=0&language=PL&guiLanguage=en> (dostęp w dniu 15 października 2011 r.).

¹³ Tamże.

Komisja przyjęła analizę wniosku o przekazywanie dowodów – bez norm dopuszczalności – wysuniętą przez siedem państw członkowskich Unii Europejskiej (Austrię, Belgię, Bułgarię, Estonię, Hiszpanię, Słowenię i Szwecję) w dniu 21 maja 2010 r. Wielka Brytania również wyraziła chęć udziału w proponowanej dyrektywie¹⁴.

Komisja zwróciła uwagę na potencjalne zalety propozycji państw członkowskich Unii Europejskiej dotyczącej wprowadzenia uproszczonego i jednolitego systemu – jeśli zostanie ona poparta odpowiednimi standardami praw podstawowych i proceduralnych, śledczy mogliby korzystać z jednego standardowego formularza, by móc bezpośrednio zażądać wszelkich dowodów od swych kolegów za granicą, począwszy od przesłuchania świadków po przeszukanie domu. Pozwoliłoby to również pokrzywdzonym uniknąć wielokrotnego składania zeznań lub konieczności przyjazdu do właściwego sądu dzięki możliwościom przekazu wideo¹⁵.

Władze mogłyby odmówić uznania sprawy lub wykonania polecenia jedynie w odniesieniu do ograniczonej liczby przypadków, jak np. w kwestiach bezpieczeństwa narodowego¹⁶.

Centralne Biuro Śledcze (CBŚ) – komórka organizacyjna polskiej Komendy Głównej Policji, mająca za zadanie zwalczanie przestępczości zorganizowanej, **transgranicznej**, narkotykowej i ekonomicznej oraz rozpoznawanie i rozpracowywanie szczególnie groźnych grup przestępczych.

Komisja zauważyła jednak, że władze będą niechętnie wykorzystywać przekazywany materiał dowodowy, taki jak: dane bankowe, rejestr połączeń telefonicznych lub DNA bez wzajemnego zaufania, zdobytego w taki sposób jak obecnie. Dlatego systemowi muszą towarzyszyć wspólnotowe normy gromadzenia dowodów na terenie Unii Europejskiej, aby zapewnić ich dopuszczalność w sądzie, a także zagwarantować re-spektowanie podstawowych praw do sprawiedliwego procesu. Jaka-kolwiek wymiana danych musiałyby być zgodna z unijnymi przepisami dotyczącymi ochrony danych¹⁷.

---

¹⁴ Tamże.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Tamże.

Wszystkie 27 państw członkowskich będzie teraz negocjować ostateczny wniosek, który zostanie poddany głosowaniu w Parlamencie Europejskim w ramach procedury współdecydowania. Następnie Komisja zdecyduje, czy konieczne jest złożenie osobnych wniosków, w szczególności dotyczących pozyskiwania/dopuszczalności dowodów. Wszelkie propozycje przepisów unijnych muszą być zgodne z Kartą Praw Podstawowych Unii Europejskiej¹⁸.

Przyjęcie tej ramowej decyzji jest wyzwaniem, ale też i szansą, szczególnie dla służb probacyjnych. Wyzwaniem nazwać trzeba doprowadzenie do efektywności transnarodowego nadzoru. Dlatego tak ważne są programy i oceny, które zajmują się czynnikami kryminogenicznymi i społecznymi, ważna jest możliwość identyfikacji tych czynników i zapewnienie, że sprawcy zostaną postawieni przed sądem, jeśli nie poddadzą się tym wymogom.

W wielu przypadkach transfer oznacza zamianę jednej celi na inną, ale w przypadku probacji transfer do innej jurysdykcji obejmuje przygotowanie warunków zamieszkania, szkolenia, związków rodzinnych i osobistych, w wyniku czego jest to znacznie większe wyzwanie niż po prostu wymiana więźniów. Ale daje to trwalsze efekty, ponieważ doprowadza do zmian w postawie i w zachowaniu, zmniejsza możliwości recydywy i powoduje redukcję liczby potencjalnych ofiar. Prawo Unii Europejskiej zostało rozszerzone po raz pierwszy (prawo Unii Europejskiej, nie Rady Europy) i wskutek tego obejmie ono probację. Będzie miało to zastosowanie do wszystkich krajów europejskich. Jeśli eksperyment ten skończy się niepowodzeniem lub też jeśli powstanie wrażenie, że probacja nie jest traktowana poważnie, to

wówczas decyzja ramowa stanie się znowu martwą literą, tak jak konwencja Rady Europy z 1964 r. Byłoby to wielką szkodą. Jeśli natomiast wszystko będzie działać dobrze i taka też będzie opinia, wówczas można będzie pokazać, że Unia Europejska potrafi osiągnąć dobre wyniki i może uczynić z probacji bardzo interesującą propozycję dla całej Europy.

¹⁸ Tamże.

CEP jest to organizacja pozarządowa, ale większość jej członków to ministerstwa sprawiedliwości krajów europejskich.

Efektywność a standardy dotyczące stosowania sankcji i środków alternatywnych¹⁹

Efektywność działalności kuratorów sądowych jest ściśle związana ze stanem realizacji standardów dotyczących stosowania sankcji i środków alternatywnych. W Preambule do Zalecenia nr R (92)16 Komitetu Ministrów w sprawie Europejskich zasad stosowania sankcji i środków alternatywnych z dnia 19 października 1992 r. wskazano, że celem tych reguł jest: „dostarczenie zbioru norm, które umożliwiłyby organom ustawodawczym poszczególnych państw oraz ich wykonawcom (organom władzy orzekającej i organom władzy wykonawczej) zapewnienie sprawiedliwego i efektywnego stosowania sankcji i środków alternatywnych. Zasady te powinny zapewniać konieczną i pożądaną równowagę pomiędzy ochroną społeczeństwa” – z jednej strony – „a potrzebą stworzenia warunków, które umożliwiłyby resocjalizację przestępców” – z drugiej. Wynika z tego, że Komitet Ministrów Rady Europy uznaje stosowanie standardów określonych w zasadach za *conditio sine qua non* efektywności stosowanych sankcji i środków alternatywnych.

Warto w tym miejscu zwrócić uwagę, że Rada Europy nie narzuca ściśle określonego systemu organizacji oddziaływań na osoby podlegające sankcjom i środkom alternatywnym, ale zaleca ustawodawcom poszczególnych krajów, aby stanowiąc prawo, kierowali się wytycznymi zawartymi w dokumencie pt. „Europej-

Warunki skutecznej resocjalizacji Marek Konopczyński

Źródło: Senat Rzeczypospolitej Polskiej, ..., *op. cit.*, s. 463

¹⁹ T. Jedynak, Efektywność Kuratorskiej służby sądowej w Polsce a standardy dotyczące sankcji i środków alternatywnych, Senat Rzeczypospolitej Polskiej, Polski system..., *op. cit.*, s. 445–471; T. Jedynak, Efektywność Kuratorskiej służby sądowej w Polsce a standardy dotyczące sankcji i środków alternatywnych, Biuletyn kuratorski. Pismo kuratorów sądowych, nr 2, Słupsk 2008, s. 9–18.

skie reguły dotyczące sankcji i środków alternatywnych” (Preambuła). W stosowaniu tych reguł trzeba uwzględnić organizację wymiaru sprawiedliwości danego kraju członkowskiego oraz jego warunki gospodarcze, społeczne i kulturowe.

W swoich zaleceniach ministrowie Rady Europy wskazują na te czynniki, które M. Konopczyński²⁰ i R. Opora²¹ podnosili jako mające wpływ na efektywność resocjalizacji (co wskazują przedmiotowe rysunki), czyli z jednej strony czynniki indywidualne zawarte po stronie personelu wykonującego sankcje i środki, a z drugiej – czynniki charakteryzujące środowisko, w którym prowadzony jest proces resocjalizacji. Poniżej w pierwszej kolejności zostaną podane wskazania odnoszące się do personelu, a następnie określające warunki, w których on działa.

Rada Europy kładzie ogromny nacisk na kompetencje personelu jako warunek prawidłowego i skutecznego stosowania sankcji i środków. Zwraca uwagę zarówno na warunki rekrutacji personelu prowadzącego pracę resocjalizacyjną (Zalecenie nr RE–37), jak i na warunki przygotowania do wykonywania zadań i szkolenia doskonalące umiejętności (Zalecenie nr RE–39). Poziom realizacji tego zalecenia w polskim systemie stosowania sankcji środków alternatywnych (oraz postępowania z nieletnimi sprawcami przestępstw) wydaje się przynajmniej zadowolający. Ustawa o kuratorach sądowych z dnia 27 lipca 2001 r. stawia kandydatom do zawodu bardzo wysokie wymagania, jeśli chodzi o przygotowanie oraz predyspozycje zawodowe i kwalifikacje osobowościowe czy moralne (art. 5) – porównywalne z wymaganiami stosowanymi wobec kandydatów do objęcia urzędu sędziego.

Ustawa o kuratorach wychodzi także naprzeciw wskazaniom Rady w zakresie kompetencji podmiotowych „społeczników” uczestniczących w wykonywaniu środków. Przewiduje się między innymi określenie kryteriów i procedur selekcji osób prywatnych do wykonywania zadań (Reg. 50), kierowanie ich pracą przez personel zawodowy, który równocześnie będzie odpowiedzialny za ich nadzorowanie oraz szkolenie (Reg. 51), a także ubezpieczenie tych osób od wypadku, obrażeń i odpowiedzialności cywilnej oraz zwrot niezbędnych wydatków poniesionych w związku z ich pracą (Reg. 53). Według ustawy o kuratorach kurator społeczny winien posiadać takie same kompetencje podmiotowe (obywatelstwo, pełnię praw cywilnych i obywatelskich, nieskazitelność charakteru i bardzo dobry stan zdrowia), a nadto co najmniej średnie wykształcenie oraz zaświadczenie poświadczające niekaralność (art. 84). Kurator zawodowy współpracujący z kuratorem społecznym ma

²⁰ M. Konopczyński, *Metody twórczej resocjalizacji*, Wydawnictwo „Pedagogium”/PWN, Warszawa 2007, s. 170.

²¹ R. Opora, *Rola sędziów i kuratorów w resocjalizacji nieletnich*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2006, s. 193.

obowiązek organizacji (w tym szkolenia) i kontroli pracy kuratorów społecznych (art. 11 pkt 3).

Zalecenia wskazują także na konieczność indywidualizowania oddziaływań resocjalizacyjnych, to znaczy różnicowania ich tak, aby kara była proporcjonalna do przestępstwa lub wykroczenia, a także dostosowania do charakteru i możliwości sprawcy (Zalecenie nr RE–Preambuła c i RE–32). Ma to na celu rozwijanie u sprawcy poczucia odpowiedzialności wobec społeczeństwa i wobec ofiary (Zalecenie nr RE–30). Niewątpliwie zalecenia te akcentują wychowawczy wymiar stosowanych sankcji i środków alternatywnych. Znajdują one odbicie zarówno w przepisach określających środki alternatywne, czyli k.k.w., jak i odnoszących się do służb środki te wykonujących (art. 1 u.k.s. i 147 § 2 u.s.p.).

„Standardy europejskie i światowe kładą szczególny nacisk na konieczność sformułowania jasnych zasad postępowania dla pracowników odpowiedzialnych za wykonywanie sankcji i środków alternatywnych oraz dla wszystkich członków społeczności, którzy w tym procesie uczestniczą. Zasady te powinny gwarantować zgodność wykonania sankcji i środków z nałożonymi warunkami i zobowiązaniami, dzięki czemu sankcje i środki stają się wiarygodne” – Zalecenie RE–Preambuła c, 24, 73, 77 (por. wskazania rijadzkie – 9, 64, Reguły Bilińskie – 23.1)²². Zalecenia te wyraźnie korespondują z wnioskami M. Konopczyńskiego i R. Opory odnośnie do znaczenia regulacji prawnych dla skuteczności oddziaływań resocjalizacyjnych kuratorów sądowych.

Zupełnie odrębną kwestią jest fakt permanentnego przekraczania określonych w rozporządzeniu standardów, a także całkowite pomijanie faktu, że zadania te należy wykonać w oznaczonym przez sąd czasie, i to czasie określonym w normie czasu pracy wynikającej z art. 129 Kodeksu pracy. Z kwestią tą wiąże się jeszcze inna, ważna z punktu widzenia sprawności służby i standardów europejskich. Chodzi o to, że na podstawie tak wadliwie skonstruowanego aktu prawnego podejmowane są decyzje kadrowe dotyczące rozmieszczenia szczupłej liczebnie kadry kuratorów zawodowych. Taka sytuacja nie da się pogodzić z sugestią wyrażoną w Zalec. RE–38:

---

²² Wskazania Narodów Zjednoczonych dotyczące zapobiegania przestępczości nieletnich – Wskazania Rijadzkie (dalej: W.Rij.), oraz wzorcowe reguły minimum Narodów Zjednoczonych dotyczące wymiaru sprawiedliwości wobec nieletnich – Reguły Bijinskie (dalej: Reg.Bij.).

„Liczebność personelu zawodowego odpowiedzialnego za wykonywanie sankcji i środków alternatywnych będzie wystarczająco duża, aby mógł on efektywnie wykonywać spoczywające na nim zadania. (...) Opracowane zostaną normy i zasady polityki, gwarantujące odpowiednią liczebność i jakość kadr, w zależności od wymiaru pracy oraz potrzebnych umiejętności i doświadczenia”.

Na szczególną uwagę zasługuje Zalecenie nr RE-44, które zaleca „prowadzenie odpowiedniej akcji informacyjnej mającej na celu upowszechnienie wiedzy o charakterze i treści sankcji i środków, jak również o różnych metodach ich wykonywania”.

Reguła ta ma „doprowadzić do właściwego zrozumienia sankcji i środków alternatywnych przez opinię publiczną, (...) aby zapewnić uznanie ich za adekwatną i wiarygodną reakcję na zachowania kryminalne”. Akcja ta ma służyć budowaniu, używając słów M. Konopczyńskiego, „sprzyjającego klimatu społecznego” lub, jak to wyraził R. Opora – pozytywnej „społecznej percepcji instytucji kurateli sądowej”. W tej dziedzinie pozostaje jeszcze bardzo wiele do zrobienia. Ale jaka może być świadomość społeczeństwa na temat potrzeby i wartości sankcji i środków alternatywnych, skoro jeszcze kilka lat temu publicznie głoszono tezę, że „probacja to jest mgła”, a „kuratela to fikcja”.

Badania naukowe

REGUŁY A BADANIA NAUKOWE

Reg. 89 – Badania nad sankcjami i środkami alternatywnymi będą popierane. Sankcje i środki będą poddawane regularnej ocenie.

Reg. 90 – Ocena ma odpowiedzieć na pytania, czy zastosowanie sankcji i środków:

- jest zgodne z oczekiwaniami ustawodawcy, władzy sądowej i społeczeństwa,
- przyczynia się do ograniczenia liczby osadzonych,
- pomaga zaspokoić potrzeby sprawców,
- przyczynia się do zmniejszenia kosztów,
- przyczynia się do zmniejszenia przestępczości w społeczeństwie.

Źródło: Senat Rzeczypospolitej Polskiej, ..., *op. cit.*, s. 470

Nie tylko standardy europejskie, a więc Europejskie reguły dotyczące sankcji i środków alternatywnych (Zalecenie nr R (92) 16), lecz także standardy światowe zalecają popieranie badań nad sankcjami i środkami, a także poddawanie sankcji i środków regularnej ocenie (Zalecenie nr RE-89; por. W.Rij.-48-49, 64, Reg.Bij.-30.1-30.3).

Ocena ta ma na celu ustalenie, czy „ich stosowanie jest zgodne z oczekiwaniami ustawodawców, organów władzy sądowej, orzekającej i wykonawczej oraz społeczeństwa, czy przyczynia się do zmniejszenia liczby odbywanych kar pozbawienia wolności, zaspokaja potrzeby sprawców, przyczynia się do

zmniejszenia kosztów oraz przestępczości w społeczeństwie” (Zalecenie nr RE-90).

Potrzebę systematycznych i niezależnych badań efektów stosowanych sankcji i środków alternatywnych wobec pozbawienia wolności uznać należy za jeden z powszechnych standardów postępowania z podopiecznymi kuratorów sądowych. Chodzi tu zarówno o badania poszukujące nowych metod pracy z podopiecznymi, adekwatnych do ich coraz bardziej złożonych problemów, jak i o badania oceniające wyniki ich stosowania, wyniki w odniesieniu do parametrów wymienionych w Regule 90. Jest to niewątpliwie poważne wyzwanie zarówno dla władz państwowych, jak i dla ośrodków naukowo-badawczych. Badań tych prowadzi się ciągle zbyt mało w stosunku do potrzeb, a mogły one stanowić poważny impuls dla rozkwitu nauk pedagogicznych i instytucji badawczych w Polsce. Otwiera się tu bowiem perspektywa szerokiej współpracy z europejskimi i pozaeuropejskimi ośrodkami naukowymi.

Ekonomia

Niezwykle istotne dla kształtującego się w Polsce systemu probacji będzie określenie, jakie środki budżetowe jest w stanie przekazywać państwo na działalność kuratorów w środowisku podopiecznych. Czy dokonywane wyliczenia, informujące o wielokrotnie niższych, a więc uzasadnionych ekonomicznie, kosztach pracy ze skazanymi w warunkach wolnościowych przekonają twórców corocznych budżetów do opłacalności inwestowania w system probacji?²³ Czy z ograniczonej liczby środków będzie można wdrażać wzorem innych krajów nowoczesne projekty resocjalizacyjne? Jak zauważył B. Hołyst, niepowodzenia programów resocjalizacyjnych wynikają po części ze stosunkowo małych nakładów na tego rodzaju przedsięwzięcia w zakładach karnych i poza nimi²⁴. To właśnie w ramach przyznawanych środków budżetowych zadecyduje się przyszłość probacji w Polsce. Warto, aby w ramach posiadanych środków finansowych stworzyć przestrzeń dla funkcjonowania systemu probacji²⁵.

---

²³ Obliczono, że koszt dozoru nad jednym skazanym w warunkach wolnościowych jest od 4 do 5 razy niższy niż koszt utrzymania osadzonego w więzieniu. Dane za P. Stępnia k, *Probacja – mity i rzeczywistość, Opieka–Wychowanie–Terapia* 1998, nr 1, s. 43.

²⁴ B. Hołyst, *Socjologia kryminalistyczna*, Wydawnictwo LexisNexis, Warszawa 2007, s. 83.

²⁵ M. Szykut, *Wymiary funkcjonowania probacji we współczesnym społeczeństwie*, Biuletyn kuratorski. Pismo kuratorów sądowych, nr 2, Słupsk 2008, s. 21.

Na przedmiotowej konferencji Z. Lasocik zaapelował o wstrzymanie wszelkich inwestycji na miejsca zakwaterowania w polskich więzieniach i przeznaczenie tych pieniędzy na unowocześnianie systemu²⁶.

Zakończenie

Czym jest probacja? Ale aby mówić o probacji, muszą być spełnione pewne warunki. „Mianowicie okres próby, to po pierwsze, ale nie tylko, następnie nałożenie obowiązków i niektórzy jeszcze mówią, że wyznaczenie dozoru. Nie możemy więc ogólnie opisywać całego obszaru zagadnień tym właśnie określeniem. I postawienie takiego postulatu, że każda osoba, którą podano próbie, ma być dokładnie kontrolowana, nie ma sensu, bo my sobie zdajemy sprawę, że nie tylko w Polsce, ale w wielu krajach, chociażby we Francji czy w Belgii jest tak zwane zawieszenie proste, bez żadnych obowiązków. Więc to trzeba odróżnić, które osoby chcemy poddać próbie. I to wystarczy, co najwyżej można pod koniec tej próby sprawdzić w k.r.k. czy ta osoba przypadkiem nie była skazana, a w stosunku do innych będzie potrzebne rozwinięcie tej działalności, którą nazywamy probacją. Ja nie rozstrzygam tego, to jest kwestia dyskusyjna, co w warunkach polskich możemy nazwać probacją. Zwracam na to uwagę dlatego, że z tego wynikają niebagatelne wnioski, jeśli chodzi o obowiązki kuratorów, jeśli chodzi o stawianie zadań przed polityką państwa czy zmiany przepisów. Warto to rozróżnienie uwzględnić”²⁷.

Jeśli chodzi o efektywność Kuratorskiej Służby Sądowej w Polsce niektóre normy, w szczególności odnoszące się do kwalifikacji podmiotowych personelu, zostały już dość dobrze uregulowane i są realizowane na stosunkowo dobrym poziomie. W ciągu ostatnich kilku lat znacząco wzrosła, bo o blisko 1400 etatów, kadra zawodowa kuratorów, znacznie poprawiła się sytuacja w zakresie informatyzacji służby (na koniec 2007 r. 3681 jednostek roboczych); w wielu okręgach wszyscy kuratorzy posiadają służbowy komputer, a nawet program biurowy.

Nadal jednak większa część drogi do efektywnej kurateli sądowej jest jeszcze przed polskim systemem. Do poprawy sprawności i efektywności działania kuratorów sądowych konieczne jest:

- 1) ustalenie jasnych i transparentnych reguł selekcji kandydatów do służby kuratorskiej, a także warunków jednolitego i wysokiego poziomu szkolenia przygotowującego do zawodu (aplikacji), a także doskonalenia kadr. W tym celu potrzebne jest powołanie „szkoły kuratorów sądowych” w ra-

²⁶ Senat Rzeczypospolitej Polskiej, *Polski system...*, *op. cit.* (głos w dyskusji Z. Lasocika), s. 64–65.

²⁷ *Ibidem* (głos w dyskusji T. Szymanowskiego), s. 50.

- mach Krajowego Centrum Szkolenia Kadr Sądów Powszechnych i Prokuratury,
- 2) sformułowanie przepisów prawa umożliwiających precyzyjne określenie zadań dla kuratorów i odróżnienie ich od zadań innych służb w wymiarze sprawiedliwości i poza nim; odnosi się to przede wszystkim do przepisów określających zadania kuratorów rodzinnych, których sytuacja w tym zakresie jest bardzo zła,
  - 3) opracowanie jasnych procedur postępowania kuratorów przy stosowaniu sankcji i środków. Liczebność kadry zawodowej powinna być dostosowana do rodzaju i ilości tych zadań. Kryteria określające tę liczebność powinny być znane, jasne i poddawane okresowym ocenom, należy w tym celu określić standard w zakresie liczby zadań przypadających na kuratora, aby jego oddziaływania mogły być skuteczne i spełniały standardy europejskie,
  - 4) zagwarantowanie powołania na szczeblu Ministerstwa Sprawiedliwości odpowiedniej komórki organizacyjnej zajmującej się wypracowaniem odpowiednich metod działania, analizą stanu funkcjonowania kurateli, promocją idei sankcji i środków wykonywanych w społeczeństwie i budowaniem wokół resocjalizacji pozytywnego klimatu społecznego,
  - 5) zagwarantowanie odpowiednich warunków pracy kuratorom zawodowym (narzędzia diagnostyczne, sekretariaty, sprzęt elektroniczny itd.), aby ich czas pracy był poświęcony wyłącznie na pracę merytoryczną, czyli zadania o charakterze wychowawczo-resocjalizacyjnym, diagnostycznym, profilaktycznym i kontrolnym, związane z wykonaniem orzeczeń sądu oraz wpływające z przepisów szczególnych,
  - 6) wdrożenie licznych i wielokierunkowych programów badawczych poszukujących nowych metod resocjalizacji i readaptacji oraz monitorujących stan ich wdrażania, efekty, kondycję profesjonalną kadry kuratorskiej (zawodowej i społecznej),
  - 7) stworzenie odpowiedniej polityki informacyjnej, tworzenie dobrego klimatu społecznego wokół idei probacji i służby kuratorskiej²⁸.

Potrzeby te wymagają zdecydowanych działań we wszystkich wymienionych sferach, począwszy od nauki, poprzez legislację i politykę informacyjną, aż do działalności praktycznej. Konieczne jest więc jak najszybsze stworzenie odpowiedniej platformy do dyskusji nad zasygnalizowanymi tu problemami i wypracowania stosownych rozwiązań, w zgodzie z zaleceniami Rady Europy, odpowiednio do zasad funkcjonowania naszego systemu prawnego oraz z uwzględnieniem polskich realiów ekonomicznych, społecznych i kulturowych²⁹.

---

²⁸ T. Jedynak, *Efektywność...*, *op. cit.*, s. 17.

²⁹ Tamże.

Na poprzedniej konferencji w Popowie w roku 2003 P. Stępniaak, odnosząc się do rekomendacji przyjętych na pierwszej konferencji poświęconej probacji (2000), postawił następujący problem: „Co się takiego dzieje, że tak trudno przenieść do praktyki pewne zgłaszane wcześniej pomysły teoretyczne i również rozwiązania proponowane przez praktyków. (...) Myślę, że chyba ciągle brakuje właściwie dwóch rzeczy. Po pierwsze, kompleksowego programu przeciwdziałania przestępczości, w której i kuratela, i więziennictwo, i środki karne miałyby swoje miejsce, i to nie na zasadzie środków alternatywnych, ponieważ jedne stanowią dopełnienie drugich. (...) I druga kwestia, mianowicie mnie się wydaje, że chyba brakuje społecznego i politycznego wsparcia dla dalszego rozwoju probacji i rozwiązania przy okazji problemów więziennictwa”³⁰. Niestety powyższe problemy są nadal aktualne.

Zalety kar i środków wolnościowych są znane od dawna. Docenia się przede wszystkim możliwość uniknięcia przez skazanego pobytu w więzieniu i związanej z tym pobylem demoralizacji. Pozostawienie sprawców drobnych przestępstw na wolności stwarza większe możliwości stosowania kar pozbawienia wolności wobec sprawców groźniejszych przestępstw, a kadry wychowawczej i psychologicznej pozwala skoncentrować się na pracy ze skazanymi, którzy tego wymagają.

Reguły europejskie, podobnie jak wszystkie reguły, także światowe, nie preferują jakiegoś określonego systemu stosowania wykonywania tych środków, ale raczej formułują tylko ogólne normy, które poszczególne systemy krajowe powinny w sobie zawierać i respektować. Dlatego nie można mówić, że te standardy wskazują na jakieś konkretne rozwiązania ustrojowe.

Na koniec postawić można wniosek, że pespektywy rozwoju probacji w Europie, zwłaszcza zaś kontynentalnej, są wyraźnie korzystniejsze niż w Stanach Zjednoczonych³¹. Niemniej jednak wobec zagrożeń globalnych, zwłaszcza zaś terroryzmu i przestępczości zorganizowanej, również w Europie duch umiarkowania w stosowaniu sankcji kar nie przeszkadza stałemu wzrostowi populacji więźniów w poszczególnych krajach Unii. Dowodzi to dużego wpływu populizmu karnego, widocznego w społecznej chęci karania, na zaostrzenie polityki kryminalnej. Zaostrzenie jest jednak traktowane instrumentalnie, tzn. stanowi narzędzie realizacji określonych celów politycznych, np. zwycięstwa w wyborach.

Zapobieganie ponownemu popełnianiu przestępstw jest celem nadrzędnym przy orzekaniu i wykonywaniu probacji. W związku z tym orzeczona wobec sprawcy przestępstwa kara, środki karne lub środki probacyjne, muszą być odpowiednie i adekwatne zarówno do popełnionego czynu,

³⁰ Głos w dyskusji na temat: „Środki probacyjne alternatywą dla kary pozbawienia wolności”, (w:) Senat Rzeczypospolitej Polskiej, *Polski system...*, *op. cit.*, s. 133 i n.

³¹ K. Pierzchała, C. Cekiery, *Zwalczanie patologii społecznych w systemie penitencjarnym Polski i USA*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008, s. 32–43 i n.

jak i samej osoby sprawcy. Dobranie właściwych środków daje duże gwarancje sukcesu, który wyraża się w zapobieżeniu ponownego popełnienia przestępstwa. Orzeczenie właściwej kary wiąże się nierozdzielnie z prawidłowym rozpoznaniem osoby i potrzeb sprawcy w kontekście zastosowania właściwych oddziaływań. Do tego celu służą środki, którymi dysponują służby probacyjne, w naszym systemie kuratorzy sądowi, w postaci możliwości przeprowadzenia profesjonalnej diagnozy osobowościowej i środowiskowej sprawcy jeszcze na etapie postępowania przygotowawczego lub rozpoznawczego. Niestety z narzędzi tych sądownictwo nie korzysta zbyt często.

Istnieje w moim odczuciu konieczność przeprowadzenia wnikliwej diagnozy tych sprawców przestępstw, dla których probacja może stać się skutecznym lekarstwem. Chodzi tu np. o osoby uzależnione, sprawców lżejszych form przemocy domowej, sprawców nieprzystosowanych społecznie, lecz rokujących poprawę. Takie osoby należy rozpoznać w procesie karnym możliwie najszybciej, jeszcze na etapie przed wydaniem orzeczenia. Probacja nie może bowiem ograniczać się do pozostawienia skazanego samemu sobie w okresie próby. Tam, gdzie jest to możliwe i potrzebne, konieczne jest zastosowanie oddziaływań probacyjnych w postaci działań resocjalizacyjnych, leczenia, terapii, pomocy psychologicznej, finansowej, a w pozostałych przypadkach wymagana jest kontrola i monitoring, przy stanowczym egzekwowaniu – w obu przedstawionych sytuacjach – obowiązków wynikających z orzeczenia sądu.